

Олексій Сухомлинов,

Інститут міжкультурних студій Центрально-Східної Європи Варшавського університету
(Варшава, Польща)

<https://orcid.org/0000-0001-9657-8699>

e-mail: o.sukhomlynov@uw.edu.pl

ВИМІРИ ТУРЕЦЬКОЇ ФЕМІННОСТІ ТА МАСКУЛІННОСТІ У ТЕКСТАХ ВІТОЛЬДА ШАБЛОВСЬКОГО

Стаття аналізує категорії фемінності та маскулінності у контексті гендерного, культурного й геополітичного дискурсів. порушується питання, чи варто трактувати їх як антиномію або як дихотомію, що формує соціальну реальність через уявлення про природну опозицію. На основі ідей Джудіт Батлер, Ів Кософскі Седжвік і Джека Халберстама розглянуто конструктивний, нестабільний характер гендерних ідентичностей та їхній потенціал до підриву нормативної бінарності.

Особливу увагу приділено орієнталістському дискурсу, де маскулінний Захід протиставляється фемінізованому Сходу, що служить механізмом культурної ієрархії. У літературному вимірі проаналізовано репрезентацію гендерних ролей, вплив есенціалізму, андроцентризму та стереотипів, а також роль квір-наративів, які трансформують традиційні моделі.

На прикладі «турецьких текстів» Вітольда Шабловського розглянуто мовну нейтральність турецької мови, що не виражає рід граматично. Водночас патріархальні структури турецького суспільства свідчать, що мовна форма не гарантує гендерної рівності. Література постає як простір, де гендерні уявлення не лише відтворюються, але й критично осмислюються.

Ключові слова: гендер, фемінність, маскулінність, орієнталізм, література, квір-дослідження, ідентичність.

На початку варто замислитися, поняття «фемінність» — «маскулінність» — це антиномія чи бінарна дихотомія? Перше означає релятивність між двома поняттями чи ідеями, які взаємовиключають одне одного й утворюють логічну або концептуальну суперечність. У контексті категорій статі, таких як чоловічість і жіночість, антиномія передбачала б їх радикальну несумісність, та навіть неможливість співіснування в одній ідентичності без порушення цілісності цих категорій. Натомість бінарна дихотомія припускає поділ реальності на два взаємодоповнюючі, але протилежні полюси, які трактуються як природні та універсальні. У традиційних соціальних та культурних системах маскулінність і фемінність функціонують саме як елементи бінарної структури, яка впорядковує не лише індивідуальні ідентичності, але й інституціональні та символічні аспекти суспільного життя. Сучасні дослідження статі, зокрема течія квір, підривають цю природну дихотомію, вказуючи на її конструктивний характер.

Джудіт Батлер вводить концепцію перформативності статі, згідно з якою чоловічість і жіночість не є властивостями онтологічного суб'єкта, а продукт повторюваних актів, що

конструюють ідентичність відповідно до соціальних норм (Див. Butler, 2011).

Ів Кософскі Седжвік пропонує деконструкцію опозиції гомо / гетеро, яка може бути розширена на деконструкцію статевої бінарності, підкреслюючи, що ця опозиція не стільки відображає реальні відмінності, скільки встановлює рамки для їх розуміння (Див. Kosofsky, 1985). Джек Халберстам вводить поняття «гендерної варіативності», демонструючи випадки, коли чоловічість і жіночість виходять за межі жорстких рамок бінарності, наприклад у контексті жіночої чоловічості або негетеронормативних експресій статі (Див. Halberstam, 1998). З цієї перспективи традиційна бінарна дихотомія виступає як механізм влади, що не лише класифікує, а й ієрархізує ідентичності — гегемонічна чоловічість у цій структурі є привілейованою, тоді як жіночість функціонує як її «іншість / відмінність», часто знецінений антагонізм. Одночасно аналіз виявляє, що ці категорії не є цілісними, однорідними утвореннями, а радше наборами часто суперечливих уявлень і норм, що призводить до їх внутрішньої нестабільності. Практики осіб небінарних, трансгендерних чи перформерів-драг радикально підривають бінарну структуру статі, показуючи плинність

і багатовимірність гендерної ідентичності. У результаті ці два поняття постають не стільки як протилежні, статичні сутності, скільки як категорії, позначені бінарним поділом та антиномічними напруженнями, що дестабілізують їх очевидність. Сучасне осмислення статі вказує на те, що хоча соціальна реальність досі оперує в категоріях бінарності, досвід індивідуумів та нові форми гендерної експресії відкривають вигаданий та конструктивний характер цього поділу.

Дуалістичне протиставлення Орієнту та Окциденту, яке ґрунтується на опозиціях, таких як порядок — хаос, розум — почуття чи чоловічість — жіночість, є ключовим механізмом закріплення культурних і політичних ієрархій, що легітимізували домінацію Заходу над Сходом. У західній уяві Орієнт набував рис фемінізованої сутності: пасивної, екзотичної, чуттєвої, водночас загрозливої та підкореної. Така фемінізація була не лише метафоричною — вона давала змогу Заходу позиціонувати себе як активну, раціональну й домінуючу «чоловічу» силу, яка нібито мала природне право цивілізувати й контролювати «жіночий» Схід. Цей гендерований образ Сходу був особливо помітний у колоніальній літературі, мистецтві та наукових працях, де Орієнт представлявся як об'єкт бажання, еротизований і водночас деґуманізований.

Аналіз антиномії маскулітності — фемінітності у культурній географії, показує глибоко вкорінену дуалістичну структуру, яка не лише організовує спосіб мислення, але й впливає на відносини влади та соціальний порядок. У цьому контексті чоловічість і жіночість сприймаються не тільки як статеві ознаки, але і як носії ширших, культурних та політичних значень.

Опозиція чоловічості та жіночості часто пов'язана з іншими дуалізмами, такими як розум проти почуттів чи порядок проти хаосу, що на практиці призводить до створення ієрархії. Захід, асоційований з маскулітністю, уявляє себе як раціональний, дисциплінований, активний і впорядкований, тоді як Орієнт, асоційований з жіночим началом, сприймається як ірраціональний, емоційний, хаотичний і пасивний. Едвард Саїд проаналізував, як ця логіка впливає на сприйняття інших культур та народів, зокрема Сходу, який був трактований як «Інший» — екзотичний, але водночас підкорений.

Цей дуалізм є особливо важливим в геополітичному аналізі. Орієнталізм, як система мислення, закріплював уявлення про Схід як такий, що породжує хаос і підпорядкований Заходу, який ототожнювався з істеблішментом, поряд-

ком і раціональністю. Захід домінував над Сходом не лише в територіальному сенсі, але й символічно, що мало глибокий вплив на сприйняття відносин між цими двома світами.

Дихотомія чоловічість — жіночість є не тільки інструментом категоризації, але й механізмом, який природним чином легітимізує домінацію як на міжнародному рівні, так і в контексті повсякденних соціальних відносин. Ця антиномія дає змогу приховати структури влади, роблячи домінацію Заходу над Сходом (і маскулітності над фемінітністю) чимось очевидним і таким, що не піддається сумніву.

У літературознавстві питання статі та гендеру є важливою точкою відліку для аналізу текстів культури, особливо з моменту появи феміністичної критики та гендерних студій. Концепція, згідно з якою ідентичність статі та гендеру формується соціально й культурно, знаходить відображення в літературній структурі та створенні персонажів. Література, як продукт епохи та культури, не лише відтворює існуючі гендерні норми, але часто їх підриває або деконструє.

Наприклад, поляризація гендеру проявляється в літературі через жорстке приписування персонажам ролей, що відповідають їхній біологічній статі, — жінки як матері, опікунки домашнього вогнища, чоловіки як воїни, завойовники або генії.

Андроцентризм (Шевченко, 2013)¹ довго визначав літературний канон — чоловіча перспектива вважалася універсальною, тоді як жіночий досвід часто маргіналізувався або фетишизувався. Сучасні літературознавчі дослідження прагнуть відновити голос жінок й аналізувати тексти з погляду того, як патріархальні структури впливали на їхнє представлення. У цьому контексті важливу роль відіграє також теорія біологічного есенціалізму², яка в літературі часто закріплює переконання про «природні» риси, притаманні обом статям, що можна помітити, наприклад, у романтичній літературі, де жінка є «янголом дому», а чоловік — «паном життя і смерті».

¹ Практика, свідомо або несвідомо, що розміщує чоловічу особу або чоловічу точку зору в центрі погляду на світ, його культуру та історію. У той час практика розміщення жіночої точки зору в центрі називається гіноцентризмом.

² Теорія біологічного есенціалізму стверджує, що біологічні характеристики, такі як генетика, фізіологія та інші внутрішні фактори, визначають сутність людини або інших живих істот. Відповідно до цієї теорії, людина або інша біологічна істота має вроджені, природжені риси, які суттєво впливають на її поведінку, здатності та соціальні ролі.

Стереотипи статі (Див. Królikowska, 2011) присутні в літературі як в явній, так і в прихованій формі — вони часто становлять основу сюжету, формують психологію персонажів і впливають на інтерпретацію текстів. Дослідження різновидів стереотипів жіночості (Див. Grabowska, 2009) засвідчують, наскільки багата палітра жіночих ролей — від домогосподарки до *femme fatale*, — які, хоча й здаються різноманітними, все ж підпорядковані певним культурним зразкам.

Сучасна література дедалі частіше порушує тематику виходу за межі гендерних ролей, що вписується в процес змішування традиційних та егалітарних моделей. Квір-тексти, трансгресивна література чи автофікція авторів та авторок LGBTQ+ стають важливим полем для аналізу, демонструючи, що гендерна ідентичність не є сталою чи однозначною.

Отже, література є одним із найважливіших місць, де конструюються, відтворюються і ставляться під сумнів гендерні норми. Критичний літературний аналіз, натхненний дослідженнями статі та гендеру, дає змогу не лише краще зрозуміти текст, але й виявляє механізми влади, що закладені в мові, нарації та образах тощо.

Говорячи про так звані «турецькі тексти» Вітольда Шабловського варто пам'ятати, що турецька мова, як представник аглютинативних мов тюркської групи, не має граматичної категорії роду. На відміну від багатьох індоєвропейських мов, де рід слів (наприклад, у займенниках чи прикметниках) підкреслює гендерну належність, у турецькій мові займенники, такі як *o* (він / вона / воно), є нейтральними, що потенційно зменшує лінгвістичну видимість гендерних відмінностей і може створювати уявлення про певний «рівний» підхід у комунікації. Проте мовна структура не функціонує ізольовано від соціокультурного контексту. Турецьке суспільство історично характеризується патріархальністю та виразною домінацією чоловіків у багатьох сферах життя. Відсутність граматичного роду в мові не нівелює соціальних гендерних ролей, які закріплені традиціями, релігійними нормами та структурною нерівністю.

Таким чином, хоча турецька мова формально не акцентує фемінність чи маскулінність у граматиці, суспільне сприйняття гендерних ролей залишається чітко поляризованим. Це свідчить про те, що мовна нейтральність не обов'язково трансформує культурні моделі, а фемінність і маскулінність реалізуються здебільшого через поведінкові, соціальні та інституційні механізми.

У 2018 році вийшла книга під назвою «Merhaba. Репортажі з тому “Убивця з міста

абрикосів” і особистий турецько-польський словник» (Szbłowski, 2018) польського журналіста-письменника Вітольда Шабловського. Дібрані репортажі-есе про сучасну Туреччину автор доповнив особистим словником понять і явищ, які часто є ключем до розуміння механізмів функціонування турецького суспільства й культурного простору. Це видання є третім, розширеним і доповненим варіантом попередніх книг «Убивця з міста абрикосів. Репортажі з Туреччини» (2010, 2014). Книга складається з циклу текстів, що лежать на пограниччі журналістики та літератури. Репортажі утворюють цілісну розповідь про країну, яка перебуває на стику цивілізацій, і є авторською спробою показати специфічну ідентичність сучасних громадян Турецької Республіки.

«Merhaba» — це результат особистого досвіду автора, тісно пов'язаного з турецькою реальністю, насамперед із її цивілізаційно пограничною ситуацією та екзистенційним станом існування «поміж» — між Сходом і Заходом, минулим і майбутнім, традицією та сучасністю. Тематика репортажів різноманітна — від історії та літератури до повсякденного життя, економіки й політики. Як це часто буває у збірках подібного типу, деякі тексти захоплюють і викликають сильні емоції, інші — менш виразні.

Стамбул в інтерпретації Шабловського — це не лише місце зіткнення цивілізацій і культур, а насамперед простір культурної взаємодії та симбіозу етнічних і релігійних груп, колишніх османів, греків, вірмен, євреїв, арабів та багатьох інших національностей. Це також місце з неабияким конфліктогенним потенціалом.

Екзотичність описів «Іншості», а також порушення складних і неоднозначних тем у книзі «Убивця з міста абрикосів» були помічені й високо оцінені, про що свідчать численні нагороди, відзнаки й переклади, зокрема українською мовою.

Дихотомія маскулінності й фемінності особливо виразно проявляється й домінує в розділі «Імами та презервативи».

Текст «Як у Тайфуні прокидається звір» (Szbłowski, 2018, с. 87–89)

Аналіз стосунків Тайфуна й Озге в контексті розглядуваної дихотомії показує багатовимірність соціальних, культурних і психологічних напружень, що визначають турецьку реальність. Герої живуть разом у Стамбулі, ділять спільний простір і ліжко, однак їхні стосунки залишаються асексуальними. Озге працює графічною дизайнеркою, Тайфун — музикантом, є курдом і походить із консервативного сходу Туреччини. Хоча обоє прагнуть близькості, Озге боїться, що втрата цноти призведе до зневаги

з боку Тайфуна (Szblowski, 2018, с. 89), що, як вона підкреслює, глибоко вкорінене в турецькій ментальності. У результаті Озге застосовує різні стратегії, щоб уникнути близькості, усвідомлюючи, що в турецькому суспільстві жінка, яка втратила цноту, може стати ізгоєм — *cancel culture*. Попри запевнення Тайфуна в любові, Озге не вірить, що традиція не визначатиме їхні стосунки. Автор прекрасно ілюструє, наскільки культурні норми визначають особисті вибори.

Фемінність, висвітлена через постать Озге, балансує між прагненням до автономії та інтеріоризацією суспільних норм. Страх перед стигматизацією демонструє, що фемінність у цьому контексті суворо регламентована зовнішніми моральними й культурними нормами.

Зрештою, незважаючи на видиму рівність у стосунках Озге й Тайфуна (спільне життя, творчі професії, життя у великому місті), традиційна дихотомія маскулінності та фемінності продовжує діяти. Озге, попри формальну незалежність, і далі живе в полоні страху перед патріархальною культурою виключення. Отже, гендерні моделі є не стільки особистим вибором, скільки нав'язаними соціальними ролями, що глибоко регулюють інтимне життя особистостей.

«Як випалюють волосся» (Szblowski, 2018, с. 89–90)

У розмові про сексуальність турецьких чоловіків з'являється тема одержимості волоссям на тілі. Метін, студент із консервативної Кон'ї, розповідає, що перед відвідинами борделю він і його друзі миються, голяться й «випалюють волосся», переважно в носі та вухах, використовуючи запальничку. Це популярний гігієнічний ритуал серед турецьких хлопців, які також підстригають волосся на грудях і намагаються позбутися надмірної рослинності, адже, за їхніми словами, жінки не люблять волохатих.

Сексуальність чоловіка тісно пов'язана з доглядом за тілом, адаптованим до жіночих очікувань, а чоловічість охоплює не лише сексуальну активність, а й постійне формування власного тіла під ролі «сексуального завойовника».

Маскулінність подається тут як активна, просякнута тиском набуття сексуального досвіду й суперництва. Метін так описує свою ініціацію: «Коли мені виповнилося сімнадцять років, брат відвів мене до борделю. Тепер я ходжу туди щомісяця з друзями з гуртожитку» (Szblowski, 2018, с. 90), що свідчить про те, що сексуальний досвід виконує роль ритуалу переходу в дорослість.

Фемінність, натомість, постає пасивною, зведеною до ролі об'єкта чоловічого бажання. Озге розповідає про жінок, які «стримували

хлопців рік, два, п'ять. У кожній з цих історій дівчина зрештою піддається. І в кожній — у самому кінці — хлопець іде» (Szblowski, 2018, с. 89). Жінка тут зображена як та, що має стримувати чоловіка, але кінець кінцем її роль — «піддатися», що закріплює образ пасивної сексуальності. Згаданий у тексті репортаж із газети «Hürriyet» підкреслює брак сексуальних знань: «Половина жінок не вміє визначити або описати оргазм» (Szblowski, 2018, с. 89), що свідчить про їхню маргіналізацію у сексуальній сфері й підтверджує традиційний образ жіночості як пасивної та неповноцінної у суб'єктності.

Наративи турецьких чоловіків засвідчують контраст між консервативним сходом і більш ліберальним заходом Туреччини, однак навіть у сучасному Стамбулі секс залишається здебільшого гедоністичним актом, зрідка пов'язаним із почуттями.

«Як зривати груші в сусіда» (Szblowski, 2018, с. 91–92)

Згідно з дослідженнями «Hürriyet», кожен третій турок починає сексуальне життя з проституткою, а половина зраджує своїх партнерок, що також засвідчують дані щодо кількості розлучень. Культова рубрика «Тітка Гюзін радить», яку веде Гюзін Абла, здобула величезну популярність, поєднуючи консервативні цінності з порадами стосовно кохання і сексу. Турчанка, яку зрадили обидва чоловіки, вирішила навчати турків любові та вірності, хоча молоде покоління часто висміювало її старомодний підхід. Попри це її рекомендації, особливо для зраджених жінок, читали мільйони.

Цей текст В. Шабловського можна прочитати крізь призму опозиційної дихотомії маскулінності — фемінності: у турецькому суспільстві гендерні ролі чітко окреслені й закріплені культурою та звичаєвістю.

Чоловічість у цьому контексті проявляється насамперед через сексуальне домінування і підкорення: «кожен третій турок починає статеве життя з проституткою», «кожен другий чоловік заявляє, що зраджує дружину або партнерку» (Szblowski, 2018, с. 91). Маскулінність тут показана як активна, заснована на завоюванні й часто на невірності; потреба підтвердження своєї маскулінності, яка є соціальною роллю, що часто виконується на показ, а правда є другорядною щодо іміджу: «чоловіки багато [говорять]. А найбільше розповідають ті, хто навіть ніколи не цілувався» (Szblowski, 2018, с. 91); емоційна безвідповідальність: у листі Фатми та відповіді Гюзін Абли постає чіткий образ емоційної незрілості чоловіків — «чоловіки, як діти» (Szblowski, 2018, с. 92).

Фемінність у тексті представлена як вірність і лояльність: жінки, попри зради, часто шукають способи врятувати стосунки (листи до Гюзін Абли); самопожертва і терплячість: приклад самої Гюзін Абли, яка після розлучень не лише не опускає рук, а й бере на себе роль «матері-опікунки» сучасних турків, навчаючи «прекрасної любові» тощо.

«Як лікувати недобре фік-фік» (Szblowski, 2018, с. 92–94)

У Туреччині поширеною проблемою є так званий «синдром обрізанця», описаний сексологом Мустафою Гюнешем. Обрізання³, яке здійснюють у старших хлопців як важливий ритуал, може призводити до тривог і сексуальних проблем у дорослому віці. Травматичний досвід і страх перед болем часто викликають еректильні дисфункції, хоча ця тема є суспільним табу. Чоловіки, щоб не підривати свій образ мачо, шукають допомоги таємно, а замість терапії часто вдаються до фармацевтичних засобів.

У тексті описані суперечності між соціальною роллю, яку приписують чоловікам, і їхніми індивідуальними переживаннями. Хлопчик, що проходить через ритуал обрізання, стає чоловіком, але це не лише питання біологічного дозрівання, а й внутрішніх страхів і соціальних очікувань. Обрізання тут є символом ініціації, ритуалом, що має визначити підлітка як чоловіка в очах суспільства. Проте, як свідчить історія, розказана лікарем Гюнешем, цей процес не позбавлений негативних емоційних переживань, що згодом можуть вплинути на здатність чоловіка виконувати свою сексуальну роль.

«— Я лікар-сексолог, — представляється з усмішкою Гюнеш, а його чорні вуса блищать у люмінесцентному світлі. Він бере до рук довгасту повітряну кульку, яка в його кабінеті може асоціюватися лише з одним. Ламаною англійською (бо лікар наполягає, що знає цю мову й хоче нею розмовляти) пояснює мені, що таке цей синдром. — Дивись! — каже і надуває кульку, поки вона не стане довгою і товстою. — Це гарний інструмент. Це може фік-фік. — І лікар тре кулькою об долоню. — Але іноді людина worry-worry. Має клопіт. Що тоді??» (Szblowski, 2018, с. 92–93) — чоловік, навіть якщо фізично вже є повноцінним дорослим, усе ще бореться зі страхом, який може паралізувати його в сексуальних стосунках. Переживання, пов'язані з обрізанням, стають причиною глибокої кризи маскулінності в турецькому культурному

середовищі, де чоловік повинен бути «мачо», сильним і непохитним, а будь-які проблеми приховуються: «Турецький чоловік швидше помре, ніж скаже, що його причадалля не працює. Він піде на базар і купить віагру» (Szblowski, 2018, с. 94).

Приклад, у якому обрізання порівнюється з Першим Причастям: «Обрізання для маленьких турків — це як Перше Причастя для поляків. Ініціаційний ритуал» (Szblowski, 2018, с. 93). Ця аналогія демонструє, що обрізання, хоч і є частиною чоловічої ініціації, має своє місце в ширшому релігійному й соціальному контексті, однак не враховує глибоких страхів, що можуть супроводжувати тих, хто переживає цей ритуал. Тіло, через яке чоловік стає «повноцінним» членом суспільства, водночас стає джерелом тривоги і сорому, замість радості й гордості.

«Як організувати в Туреччині марш рівності» (Szblowski, 2018, с. 94–95)

В. Шабловський описує досвід геїв у Туреччині, зосереджуючись на параді рівності в Стамбулі та показуючи напруження між консерватизмом і зростаючою відкритістю. Метін звертається до «тітки Гюзін» по допомогу, після того як усвідомлює свою орієнтацію, але стикається з її стереотипним підходом, який пропонує «лікування» гомосексуальності. Устюнгель з Lambda Стамбул коментує: «Вона наробила багато шкоди. Ми роками працюємо над толерантністю, а вона в кожному інтерв'ю повторює: “Лікуйтеся, геї”» (Szblowski, 2018, с. 95), підкреслюючи шкідливість таких поглядів.

Lambda Стамбул організовує щорічний парад рівності, який також включає конференцію про мистецтво геїв і лесбійок та ситуацію меншин у арабських країнах. Парад користується підтримкою, зокрема й від гетеросексуальних друзів, але консервативні настрої все ще чинять тиск. Устюнгель каже: «Мої батьки живуть у селі. Син-гей — це для них була б мегапоразка!» (Szblowski, 2018, с. 95). Це свідчить про те, наскільки глибоко закорінені норми гетеронормативності й традиційних гендерних ролей.

Текст висвітлює зіткнення ліберальних поглядів із консервативним суспільством, яке змушує приховувати орієнтацію. «Неймовірно захолусне в нас суспільство» (Szblowski, 2018, с. 95), — додає Устюнгель, висловлюючи розчарування через відсутність прийняття. Усе це демонструє напруження між маскулінністю та фемінністю, гетеронормативністю та ЛГБТК+, а також боротьбу за права сексуальних меншин у суспільстві, міцно пов'язаному з традиціями.

«Як актори імітували секс» (Szblowski, 2018, с. 96–98)

³ Слід зазначити, що «обрізання для маленьких турків — це як Перше Причастя для поляків. Ініціаційний ритуал».

Навесні 1922 року дехто Бесім Омер-паша повідомив поліцію про підозрілу поведінку глядачів, які переглядали еротичні фільми в кінотеатрі «Одеон» у Стамбулі. Ця подія стала початком еротичної індустрії в Туреччині. У 1960-х роках фільм «İki Gemi Yanyana» («Два кораблі поруч») спричинив скандал, показавши поцілунок двох лесбійок, а в 1970 році вийшла перша еротична кінострічка «Paçala Behçet» («Розбий, Бехчет!»), що викликала не лише протести, але й прибутки та популярність. Турецька кінематографія швидко розвивалася, і еротичні фільми користувалися попитом аж до 1978 року, коли стало відомо, що актори лише імітували секс. У 1979 році вийшов перший легальний порнофільм — «Öyle Bir Kadın Ki» («Яка жінка!»). Ця подія суттєво вплинула на суспільство, забезпечивши своєрідний «вентиль безпеки» в умовах політичної нестабільності, а також виконуючи освітню функцію, якої бракувало у традиційному вихованні.

Цей текст є цікавою рефлексією щодо турецького кінематографа 70–80-х років ХХ століття, у якому ключову роль відігравали суспільні, політичні та культурні трансформації. У контексті опозиційної дихотомії маскулінності та фемінності можна простежити, як у цих стрічках формувалися гендерні стереотипи й норми.

Першим елементом цього аналізу є маскулінність, яку в турецьких фільмах 70-х років репрезентували герої на кшталт Супермена або Бетмена. Турецькі режисери, намагаючись наслідувати західну модель кіно, створювали стрічки, що копіювали американські блокбастери. Хоча вони часто були дешевими та недосконалими, персонажі втілювали ідеалізовану маскулінність: сильних, героїчних борців зі злом — як, наприклад, у фільмі «Dünyaui Kurtaran Adam» («Людина, яка врятувала світ»). Проте такі персонажі, хоч і намагалися відтворити класичну модель чоловічості, часто сприймалися як карикатури й ставали предметом глузування, що викликало критику щодо якості цих фільмів.

Фемінність у цьому контексті репрезентована еротичними фільмами, які стали популярними наприкінці 70-х — на початку 80-х років ХХ століття. Турецьке порно порушувало тему сексуальності у контроверсійний спосіб, відкрито показуючи жіночу тілесність як символ визволення. Водночас це була своєрідна сексуальна освіта, завдяки якій молодше покоління могло побачити, як виглядає інтимна близькість, про що у суспільстві говорили неохоче. Поява таких фільмів, як «вентиль безпеки» у період політичної напруги, як зазначає сексо-

лог Мустафа Гюнеш, свідчить про те, що тема сексуальності стала способом каналізації соціального напруження.

Варто звернути увагу на те, що момент, коли «фільм показав усе» (Szblowski, 2018, с. 98), можна тлумачити як викриття гендерних норм: чоловіки та жінки ставали частиною культурного обігу, у якому вони виконували соціально призначені ролі. Чоловіки були героями на екрані, а жінки сексуальними об'єктами та об'єктами бажання.

На суспільному рівні виробництво еротики й порно вийшло за межі традиційних ролей, ставши не лише засобом задоволення сексуального потягу, а й формою освіти у сфері гендерних ролей, які в той час майже не обговорювалися публічно. Водночас ця дихотомія не була чіткою, маскулінність і фемінність взаємопроникали, створюючи культурні простори, де змінювалися не лише ролі окремих індивідів, а й соціальне сприйняття цих ролей.

«Як натягнути гумку на баклажан» (Szblowski, 2018, с. 98–99)

Автор описує незвичний, гумористичний спосіб передавання інформації про використання презервативів у маленькому селі в Туреччині. Імам Мустафа Ертюрк у мечеті в Кючюккьой порушує тему труднощів, пов'язаних із бідністю, та необхідність освіти щодо планування сім'ї. Волонтер Айтекін пояснює, як презерватив може запобігти небажаним дітям.

Чоловіки в селі часто відмовляються від презервативів, бо сприймають їх як щось «нечоловіче», що підриває їхню ідентичність, засновану на силі й плідності. Айтекін доходить думки, що йому потрібно «привернути увагу» «примітивним» способом, наприклад, показуючи банани й баклажани, щоб взагалі розпочати розмову про запобігання вагітності. Для селян-чоловіків презерватив є чимось, що «ловить маленьких курдів», тобто заважає зачаттю, а справжньому чоловічій це не потрібно: «Гумка здається їм нечоловічою. “Я — турок, не буду це вдягати”, — чую» (Szblowski, 2018, с. 99).

Чоловіки сприймають свою роль як таку, що контролює те, що відбувається з жіночими тілами. Вони розв'язують питання розмноження, що символічно демонструється шляхом порівняння баклажана з чоловічим органом, а «маленьких курдів» — зі сперматозоїдами: «Я показую банан і кажу: “це ваш patlıcan (баклажан)”. Так у селах називають чоловічий прутень. “Те, що з нього вилітає, — це маленькі курди. Якщо маленький курд потрапить у живіт вашої дружини, у вас буде дитина”» (Szblowski, 2018, с. 99).

Айтекін зазначає, як важко навчати чоловіків у цій сфері, адже вони не мають жодних

знань про біологію, тож не реагують на наукові пояснення. Потрібно використовувати прості, образні порівняння, щоб зламати опір щодо освіти, яка суперечить їхньому попередньому розумінню чоловічої ролі: «Хлопче, вони не мають жодної освіти в цій сфері! Як я почну їм розповідати про яйцеклітину й сперматозоїд, вони покрутять пальцем біля скроні. Я мушу говорити образно» (Szblowski, 2018, с. 99).

З наведених уривків добре видно, наскільки складною є опозиція маскулінності й жіночості в контексті культури, традицій і сексуальної освіти. Чоловіки, які уявляють свою маскулінність як пов'язану з плідністю й силою, сприймають презервативи як загрозу цій ідентичності, вважаючи їх символом слабкості, на відміну від того, що традиційно сприймається як «чоловіче» — контроль над тілом і сім'єю.

«Як спокусити туркеню» (Szblowski, 2018, с. 100–101)

Джахіт — це типовий стамбульський *çapkın*, тобто казанова, який щодня змінює партнерок. Він дбає про зовнішність, носить брендовий одяг і використовує виразні аксесуари, аби легко зав'язати розмову. На думку турецького молодика, туркені, хоча й «обожнюють секс», рідко це визнають. Щоб завоювати їхню увагу, він порушує провокаційні теми, а саме релігію та інтим до шлюбу. Підхід молодика до стосунків прямий і зухвалий: «Будь нахабним, одразу заговорюй, говори про секс». Попри досвід з багатьма жінками, Джахіт стверджує, що в шлюбі матиме справжнє кохання — тоді він готовий чекати два роки на інтимну близькість. Такий романтизм, зізнається автор, складно зрозуміти людині поза турецьким культурним контекстом.

Цитата з книги ілюструє опозиційну дихотомію між маскулінністю та фемінністю в культурному контексті, де стикаються стереотипні уявлення про чоловічу домінантність і жіночу пасивність. Постать Джахіта уособлює традиційний образ чоловіка — впевненого, наполегливого, агресивного, для якого жінка є радше об'єктом маніпуляцій: «Будь нахабним. Інакше втрадиш всю ніч». Його модель поведінки базується на контролі та відсутності сорому в інтимному спілкуванні.

Жінка ж, відповідно до його бачення, постає як істота суперечлива й пригнічена: «Туркені — страшні лицемірки, — каже він, — вони обожнюють секс, але жодна не зізнається в цьому» (Szblowski, 2018, с. 100). На думку Джахіта, жінки прагнуть інтимності, але не здатні відкрито говорити про свої бажання, що відображає уявлення про фемінність, яка є внутрішньо суперечливою, пов'язаною із соромом і репресією.

Цікаво, що й сам Джахіт суперечливий: з одного боку, він об'єктивує жінок, з іншого, мріє про «велику любов», у якій хоче бути «першим і останнім» для своєї майбутньої дружини. Ця напруга між домінантністю й романтичним ідеалом демонструє глибинну чоловічу потребу в контролі не лише над тілом жінки, але й над її бажаннями, вибором і мовчанням.

«Як міряють лінійкою» (Szblowski, 2018, с. 101–102)

Смерть Гюзін Абли у 2006 році стала в Туреччині приводом до роздумів над суспільством, яке у багатьох аспектах моральності залишається незмінним. Хоч вона й не здійснила революції, проте вплинула на сотні тисяч людей, пропонуючи інший спосіб мислення про любов і стосунки, заснований не на домінуванні й соромі, а на почуттях і взаємності.

Як зазначають турецькі журналісти, «жінки бояться сексу перед шлюбом, як смерті», чоловіки зраджують своїх дружин, а батьки бояться, що їхні сини можуть виявитися геями. Ці висловлювання відображають патріархальну дихотомію гендерних ролей: жінка має бути пасивною та чистою, чоловік — активним і домінуючим. Очікування від обох статей є глибоко репресивними й культурно закоріненими.

Лікар Мустафа Гюнеш наголошує на тому, що «нам потрібна велика національна сексуальна освіта», зазначаючи, що молодь не вчиться любові, лише мовчанню. Питання сексолога: «Чи не випередила Польща Туреччину на сто років?» (Szblowski, 2018, с. 102) — ілюструє масштаб проблеми.

Хоч Гюзін Абла й не змінила системи, вона змістила акценти від соціальних ролей до справжньої близькості. У суспільстві, сповненому табу, це вже дуже багато.

Висновки. У книзі «Merhaba» проблематика сексуальності, гендеру та взаємин між фемінністю та маскулінністю є важливим і органічним пластом так званих «турецьких текстів» Вітольда Шабловського. Автор з чутливістю та ретельністю досліджує, як проблеми статі й інтимності пронизують повсякденне життя турків, розкриваючи не лише особисті драми героїв, а й глибоко вкорінені соціальні норми та суперечності, показує, що сексуальність — це не лише приватна сфера, а й простір, у якому відбувається боротьба за ідентичність, домінацію і визнання в суспільстві на перетині традиції та модерності.

Шабловський демонструє, що попри зовнішню модернізацію турецьке суспільство досі міцно спирається на традиційні моделі маскулінності й фемінності. Чоловічість зображена як активна, домінантна і підпорядкована потребі постійно

доводити силу й сексуальність, часто ціною автентичності та психічного здоров'я. Жіночість — коливається між прагненням до автономії та підпорядкуванням консервативним очікуванням і нормам, що призводить до внутрішніх конфліктів і страху суспільної стигматизації.

Проаналізовані випадки героїв твору підкреслюють, що інтимне життя особистостей глибоко зумовлене соціально. Обрізання, сексуальні ініціації тощо демонструють сильний культурний тиск, який вимагає від чоловіків по-

стійного відтворення ролі «мачо», а від жінок — збереження моральної чистоти й лояльності.

Це доводить, що сучасне турецьке суспільство бореться з кризою гендерних ролей: маскулінність часто виявляється поверхневою та крихкою, а фемінність обтяженою суспільними очікуваннями. Вітольд Шабловський, поєднуючи журналістику з літературною майстерністю, створює багатовимірний портрет країни, у якій зміни у звичаях стикаються з глибоко вкоріненою традицією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Butler J. *The Question of Gender: Joan W. Scott's critical feminism*. 2011. 366 p.
2. Grabowska M. Stereotypy płci i starości a zachowania seksualne osób w okresie późnej dorosłości. *Psychologia Rozwojowa*. 2009. T. 14. Nr 4. S. 45–56.
3. Halberstam J. *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press. 1998. 329 p.
4. Kosofsky Sedgwick E. *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. Columbia University Press, 1985. 244 p.
5. Królikowska S. Rola stereotypów płci w kształtowaniu postaw kobiet i mężczyzn wobec zdrowia. *Nowiny Lekarskie*. 2011. R. 80. Nr 5. S. 387–393.
6. Orchowski T. *Rzeź na Tarlabası. Opowieść o nowej Turcji*. Warszawa. 2018.
7. Orchowski T. *Wyspa trzech ojczyzn. Reportaże z Cypru*. Czarne. Wołowiec. 2021.
8. Szablowski W. *Merhaba: reportaże z tomu Zabójca z miasta moreli i osobisty słownik turecko-polski*. WAB. 2018. 256 s.
9. Szumer-Brysz M. *Wróżąc z fusów. Reportaże z Turcji*. Wołowiec. 2018.
10. Szumer-Brysz M. *Izmir. Miasto gjaurów*. Wołowiec. 2021.
11. Шевченко З. В. (уклад.). *Словник гендерних термінів*. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. В., 2016. URL: <https://a-z-gender.net/ua/androcentrism.html>

REFERENCES

1. Butler, J. (2011). *The Question of Gender: Joan W. Scott's critical feminism*. 366 p. [in English].
2. Grabowska, M. (2009). Stereotypy płci i starości a zachowania seksualne osób w okresie późnej dorosłości [Gender and Aging Stereotypes and the Sexual Behavior of People in Late Adulthood]. *Psychologia Rozwojowa*, T. 14, Nr 4, S. 45–56 [in Polish].
3. Halberstam J. *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press. 1998. 329 p. [in English].
4. Kosofsky Sedgwick, E. (1985). *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. Columbia University Press, 1985. 244 p. [in English].
5. Królikowska, S. (2011). Rola stereotypów płci w kształtowaniu postaw kobiet i mężczyzn wobec zdrowia [The Role of Gender Stereotypes in Shaping Women's and Men's Attitudes towards Health]. *Nowiny Lekarskie*, R. 80, Nr 5, S. 387–393 [in English].
6. Orchowski, T. (2018). *Rzeź na Tarlabası. Opowieść o nowej Turcji* [The Massacre on Tarlabası: A Story of the New Turkey]. Warszawa [in Polish].
7. Orchowski, T. (2021). *Wyspa trzech ojczyzn. Reportaże z Cypru* [The Island of Three Homelands: Reportages from Cyprus]. Czarne, Wołowiec [in Polish].
8. Szablowski, W. (2018). *Merhaba: reportaże z tomu Zabójca z miasta moreli i osobisty słownik turecko-polski* [Merhaba: Reportages from the book Zabójca z miasta moreli and a personal Turkish-Polish dictionary]. WAB. 2018. 256 s. [in Polish].
9. Szumer-Brysz, M. (2018). *Izmir. Miasto gjaurów* [Izmir: City of Giaours]. Wołowiec [in Polish].
10. Szumer-Brysz, M. (2018). *Wróżąc z fusów. Reportaże z Turcji* [Reading Coffee Grounds: Reportages from Turkey]. Wołowiec [in Polish].
11. Shevchenko, Z. V. (2016). (Ed). *Slovyk hendernykh terminiv* [Dictionary of Gender Terms]. Cherkasy Publisher: Chabanenko Yu. V. [in Ukrainian]. <https://a-z-gender.net/ua/androcentrism.html>

Olexiy Sukhomlynov,

Institute for Intercultural Studies of Central and East Europe, University of Warsaw
(Warsaw, Poland)

<https://orcid.org/0000-0001-9657-8699>

e-mail: o.sukhomlynov@uw.edu.pl

DIMENSIONS OF TURKISH FEMININITY AND MASCULINITY IN THE TEXTS OF WITOLD SZABŁOWSKI

This article examines the categories of femininity and masculinity within gender, cultural, and geopolitical discourses. It raises the question of whether these concepts should be viewed as an antinomy or as a dichotomy that structures social reality through the notion of natural opposition. Drawing on the theories of Judith Butler, Eve Kosofsky Sedgwick, and Jack Halberstam, the article explores the constructed and unstable nature of gender identities and their potential to subvert normative binaries.

Particular attention is given to Orientalist discourse, where the masculine West is contrasted with the feminized East, serving as a tool of cultural hierarchy. In the literary dimension, the article analyzes representations of gender roles, the influence of essentialism, androcentrism, and stereotypes, as well as the role of queer narratives that challenge traditional models.

Using Witold Szabłowski's "Turkish Texts" as a case study, the paper addresses the grammatical gender-neutrality of the Turkish language. However, the patriarchal structure of Turkish society demonstrates that linguistic form does not guarantee gender equality. Literature is thus presented as a space in which gender representations are not only reproduced but also critically reinterpreted.

Keywords: gender, femininity, masculinity, Orientalism, literature, queer studies, identity.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2025

Прийнято до друку 07.10.2025